

שגורביץ' כתב, המקום מעניק לנו הוויית חיים. הוא מאפשר לנו להיות מי שאנחנו. ורק אז, כשאנו בטוחים ויציבים בעצמנו, ביכולתנו לפרוח ולהרחיק נוד. כמו עץ, שדווקא שורשים חזקים ועמוקים מאפשרים לו להצמיח ענפים למקומות רחוקים יותר, כך אנו זקוקים לבסיס חזק בקרקע כדי שנוכל להתרומם גבוה כמה שניתן.

והדבר נכון בכל תחום בחיינו. ללא ביטחון בקשר הזוגי, האהבה לא תוכל לפרוח. ללא תחושת יציבות בעבודה, לא נהיה יצרנים מספיק. וגם בעולם הרוח, ללא משמעת וסדר, לא נוכל להגביה עוף. כשהכל ארעי בחיינו, נגזר על הכל להיות בינוני. לכן אנו זקוקים למוסד הנישואין, לקביעות בעבודה ולסדר המוסרי. החופש זקוק ליציבות. השמים זקוקים לארץ.

על פי גורביץ', השיבה למקום היתה מהות המפעל הציוני, "החזרת 'המקום' למקום", כלשונו. בשיבה לארץ חזרנו אל מקומנו הממשי וכך יכולנו לשוב להיות מי שאנחנו. פריחתה ושגשוגה של מדינת ישראל הן ההוכחה שזה אכן מקומנו.

*

אותם יחסים שבין המקום היציב לרוח החופשית הם שעומדים ברקע האירוע המטלטל שחוה יעקב ביציאתו לחרץ. רבים ניסו לפענח את הסוד שמאחורי חלום הסולם - מה משמעות המלאכים שעולים ויורדים בו והיכן הסולם היה ממוקם. אבל דומני שטרם אנו תוהים על פשר החלום, יש לתהות על עצם קיומו - העובדה שיעקב הצליח לחלום בכלל. החלום שחולם יעקב איננו רק חלום. באה אתו גם התגלות:

"והנה ה' ניצב עליו ויאמר... הארץ אשר אתה שכב עליה לך אתננה ולזרעך... והנה אנכי עמך ושמרתך בכל אשר תלך והשבתך אל האדמה הזאת כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך."

מדוע רק כעת, על אם הדרך, זוכה יעקב להתגלות ולהבטחה הזו? מדוע לא התגלה אלוהים ליעקב בכיתו שבכאר שבע, לפני שיצא אל הדרך?

התשובה לכך קשורה בשאלת המקום. לכשנתבונן בסיפורי המקרא נוכל לראות שאלוהים איננו מתגלה סתם לבני אדם. יש מקומות מסוימים בהם הוא מתגלה. כך, לאברהם היה מקום מסוים שבו דיבר עם אלוהים. אנו למדים זאת מכך שלאחר הוויכוח שניהל עם

חיפוש המקום של יעקב (לפרשת ויצא)

"מעבר לאוקיינוס, ממרחק חצי עולם, גיליתי את 'המקום' כמושג, חוויה, הוויית חיים". כך כותב המשורר פרופ' זלי גורביץ' בהקדמה לספרו "על המקום". אכן, לעתים אנו צריכים להתרחק מהמקום שלנו כדי להתחיל לחשוב מהו בכלל מקום עבורנו. לשאלה הזו, שאלת המקום, הקדיש גורביץ' את ספרו, וזו גם השאלה שלדעתי עומדת ברקע פרשת 'ויצא'.

*

העולם הגלובלי העכשווי גורם לנו להיות פחות ופחות בעלי מקום. המרחק בין תרבויות וארצות על פני הגלובוס מעולם לא היה קטן יותר. אנו צורכים מוצרים מסין, שומעים מוזיקה מאמריקה וקופצים לחופשה באירופה. אדם ממוצע עובר דירה מספר פעמים בחייו וגם מחליף על הדרך כמה עבודות. בעולם המערבי, לא מעט אנשים אפילו מחליפים, ויותר מפעם אחת, את ה'מקום' האינטימי ביותר שלהם - את המשפחה. הגלובליזציה גורמת לנו לנוע ולהתקדם כל הזמן. היא הופכת אותנו להיות אנשי העולם, שהופך להיות המקום הגדול שלנו, במחיר התנתקות מהמקום הקטן והאינטימי שלנו.

רבות דובר על נזקי הגלובליזציה, אבל דומה שאחד החמורים שבהם הוא 'איבוד המקום'. האדם זקוק למקום. להיות שייך להכל זה להיות שייך לכלום. כדי לפרוח ולממש את מי שאנחנו, עלינו לחלום, להעז ולפרוץ את גבולות עצמנו, ואת זה איננו יכולים לעשות מבלי שיש לנו 'מקום'. המקום איננו רק האזור הגיאוגרפי שלנו. כפי

*

כעת מתבררת חשיבותו של האירוע המטלטל שחווה יעקב בבית אל. לסיפור החלום וההתגלות שם יש מסגרת ספרותית ברורה:

“ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה. ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש ויקח מאבני המקום וישם מראשתיו וישכב במקום ההוא. ויחלם... והנה ה' נצב עליו ויאמר... וייקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי. ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה... ויקרא את שם המקום ההוא בית אל.”

סיפור סולם יעקב איננו סיפור על חלום כי אם סיפור על מקום. שלוש פעמים מופיעה המילה מקום בתחילה הפרשייה ושלוש פעמים בסופה. בהתחלה, המקום נראה אקראי. יעקב פוגע במקום, לוקח אחת מאבני המקום ושוכב שם. לאחר החלום וההתגלות הוא מבין שהמקום הוא מקום מיוחד. הוא קורא לו בשם ואת האבן האקראית שלקח מציב כמצבה.

סיפור הסולם הוא סיפור מציאת המקום של יעקב. כאן, באמצע הדרך, כשיעקב כבר יצא מבאר שבע אבל טרם הגיע לחרן, כאשר הוא נפרד מדמותו של עשו אך עדיין לא נכנס תחת חסותו של לבן, הוא מצא את מקומו שלו. זו היתה הפעם הראשונה שבה יעקב עמד לבדו, עם עצמו, כפי שהוא. זה היה הרגע שבו הוא היה פשוט יעקב. לכן רק כאן הוא יכול לחלום ורק כאן אלוהים יכול להתגלות אליו. רק כשיעקב מצא לעצמו מקום משלו, הוא יכול היה לחלום גבוה ולשמוע את קולו של אלוהים.

*

מקום זה אמור היה להיחרת בליבו של יעקב. אבל המרדף שלו אחרי הישגים בבית לבן השכיחו אותו ממנו. לאחר שלבן משנה את יחסו אליו, מתגלה מלאך אלוהים אל יעקב ומזכיר לו את המקום האמיתי שלו: “אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה... עתה קום צא מן הארץ הזאת.” אבל גם זה איננו משיב את יעקב אל מקומו. כשיעקב חוזר לארץ בפרשת ‘וישלח’ הוא איננו ממהר לעלות לבית אל. הוא חונה בשכם,

אלוהים אודות סדום מסופר שאברהם “שב למקומו”. דבר דומה היה עם משה. מקום ההתגלות של אלוהים אליו היה בסנה, על הר סיני ולאחר מכן באוהל מועד. וכאשר משה מבקש לדעת את ה', ה' אומר לו: “הנה מקום אתי ונצבת על הצור.”

עניין המקום איננו שולי להתגלות אלא הוא תנאי לה. אלוהים עצמו כמובן שאיננו זקוק למקום כדי להתגלות, שהרי “הוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו”. מי שזקוק לכך הוא האדם. המקום שלנו הוא חלק ממי שאנחנו. המקום יוצר בנו את התנאים ומחולל בנו את ההתכוונות, שבגינם נזכה להתגלות. אנו זקוקים למקום מסוים שלנו, כדי שרוחנו תוכל להתרומם ואנו נשמע את קולו של אלוהים.

*

אם נשוב אל יעקב נוכל מעתה להבין את פשר ההתגלות אליו, דווקא שם בבית אל. היכן היה מקומו של יעקב? היכן הוא היה באמת הוא?

בבית הוריו בבאר שבע יעקב לא היה הוא. כבר בעת לידתו ידו אוחת בעקב אחיו. בצעירותו הוא מנסה להשיג את הבכורה, עד שהוא מצליח לקנותה בנוזיד ערשים, ובבגרותו הוא מתחפש לאחיו כדי לזכות בכרכתו שלו. יעקב בביתו איננו יעקב כי אם שני לעשו. הוא מופעל על ידי אימו ומונע מרצון להיות מישוהו אחר. הוא חסר ביטחון וחושש שמא אביו יצחק יתפוס אותו במרמה.

במקום שכזה יעקב לא יכול לזכות בהתגלות. כשהוא עסוק בלהיות מישוהו אחר הוא לא יכול לחלום ולשאוף גבוה. רוחו נמוכה מדי מכדי שיוכל לממש את כשרונו.

גם בחרן יעקב איננו הוא. קורותיו שם, המתוארים בפרשת ‘ויצא’, מלמדים שיעקב אולי רצה להרגיש שזהו מקומו, אבל לא כך היה. יעקב מפגין ביטחון על הבאר, כשהוא משקה את צאנה של רחל, ואפילו רוקם עסקה עם לבן כדי לשאתה. אבל די מהר מתברר שלא יעקב מנהל שם את העניינים. לבן מחליף לו כמרמה את רחל בלאה וגורר אותו לעוד שבע שנים של עבודה. גם לאחר שיעקב רוקם עסקה עם לבן כדי לצבור צאן משלו, הוא שומע את בני לבן שטוענים שהוא “לקח את כל אשר לאבינו”. לא לחנם, כשהוא מדבר עם נשותיו על כך הן מודות “הלא נכריות נחשבנו לו”. גם לאחר עשרים שנה בבית לבן, יעקב הוא עדיין נטע זר שם. זה לא באמת המקום שלו.

ושם מסתבך בסיפור דינה. יעקב אז גם פוחד מעמי האזור – עוד עדות לחוסר המקום. רק לאחר שאלוהים מצווה אותו "קום עלה בית אל ושב שם", הוא נוסע למקומו שלו. וראו איזה פלא. בניגוד לשכם, במסע הזה "ויהי חתת אלוהים על הערים אשר סביבותיהם ולא רדפו אחרי בני יעקב". כאשר יעקב חותר למקומו שלו הוא מטיל אימה על עמי האזור. כאשר הוא בורח ממקומו שלו, עמי האזור מאיימים עליו.

שם, בבית אל, ייראה אלוהים אל יעקב ויברך אותו. שם הוא ישנה את שמו מיעקב לישראל, יברך אותו ויבטיח לו את הארץ. ראוי היה שיעקב ישב שם, כפי שציווה אותו אלוהים, ויקים את אומת ישראל, אבל יעקב מחליט להמשיך לנסוע. ושוב הצרות חוזרות. רחל מתה בדרך לאפרת וראובן שוכב את פילגש אביו.

לבי אומר לי, שאילו היה נשאר יעקב בבית אל, מחובר לחזון ולחלום שלו, הוא גם היה זוכה לממש אותו. אך נסיעתו משם, הסתלקותו מן המקום שלו, גרמה לו שוב להיות חסר ביטחון וכך הצרות שבו אל ביתו. סופו של הסיפור ידוע. משפחת יעקב ירדה מצרימה, לגלות נוספת. ייקח שנים עד שנשוב אל מקומנו שלנו, להתקיים כישראל.

*

הדרמה של פרשת 'ויצא' סובבת סביב שאלת המקום, ומכאן היא מחזירה בנו הרהורים על מקומנו שלנו בעולם. כולנו רוצים לפרוח ולגדול. אבל בלא שיהיה לנו מקום יציב ובטוח להניח את הראש, לא נוכל לעשות זאת. רק כשהיה לנו סולם שבסיסו מוצב בארץ, נוכל לעלות לשמים.

זהו הדבר שעלינו להילחם עליו כיום. כשהתרבות העולם מבקשת לעקור אותנו ממקומנו בפיתויים שונים, עלינו להיאבק כדי למצוא את המקום שלנו – בנישואין, במשפחה, בקהילה, בארץ וגם במסורת. רק כשנהיה נטועים בקרקע, נוכל להגביה עוף. רק כשנהיה בטוחים, נוכל לחלום, להעז ולקחת סיכונים. רק כשנהיה לוקליים, נוכל להיות גלובליים. אסור לנו אף פעם לאבד את האחיזה במקום שהוא שלנו.

מקומנו הוא אנחנו.